

BAŞKURTÇA HUKUK TERMİNOLOJİSİNİN GELİŞMESİ

Feyruze H. GARİPOVA ¹

¹⁾ Başkurdistan Cumhuriyeti Beşeri Bilimler
Enstitüsü Dil Merkezi Başkanı
İletişim: zafer1976@mail.ru

Özet

Başkurtça hukuk terminolojisini 1920'li yıllarında oluşturmaya başlamışlardır. Önce hukuk terimleri, değişik kılavuz rehberlerde yayımlanmış, sonra ise özel terim sözlükleri hazırlamaya başlamışlardır. Başkurtça hukuk terimleri listesi içinde Başkurtça kelimelerden başka Arapça, Farsça, Rusça, Rusça vasıtasıyla Avrupa dillerinden alınan kelimeler bulunmaktadır. 1990'lı yıllarından sonra yayımlanan sözlüklerde Rusça terimlerin mümkün olduğu kadar Başkurtça'ya çevirilerek, uluslararası terimlerin ise Rusça'ya nasıl alınmışsa o şekilde ya da kelimenin köküne Başkurtça yapım eki eklenerek verildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Başkurtça, Terminoloji, Hukuk Terimleri, Dilin Sosyal Fonksiyonları.

DEVELOPMENT OF JURISTIC TERMINOLOGY IN THE BASHKIR LANGUAGE

Abstract

Juristic terminology in the Bashkir language began to form in 1920-th. First law terms were published in various thesauruses, manuals; later it were special terminological vocabularies of this field. Word-list of Bashkir law terms includes, except its own native Bashkir words, also words from Arabian, Iranian, Russian languages, also words borrowed from European languages through the Russian one. In vocabularies of post 1990-th, we see the tendency to express Russian terms by Bashkir words, international terms – in the way which they are taken in by the Russian language; another way of borrowing is – the addition of Bashkir word-forming affixes to a borrowed root.

Keywords: The Bashkir Language, Terminology, Law Terms, Social Functions of the Language.

Giriş

Her bir dilin kelime hazinesi, devamlı değişmekte ve onun en hareketli bölümlerinden sayılmaktadır. Devletin içtimai siyasi yapısının, hakim olan ideolojinin değişmesi, toplum hayatının değişik alanlarında yapılan reformlar, bilimin tekniğin gelişmesi neticesinde yeni kavramların, eşyaların, olayların meydana gelmesi vs. buna sebep olmaktadır. Kelime hazinesi yeni kelimeler uydurma, başka dillerden kelimeler alma, ağız kelimeleri, daha önce kullanılan kelimelerin anlamlarını değiştirme, akraba diller için ortak olan kelimeler sayesinde zenginleştirilebilir.

Dilin umum kelime hazinesi içinde terimlerin özel bir yeri vardır. Genel kelimelerden farklı olarak, onlar ancak özel bir terminoloji içinde gerekli anlamı kazanmakta, onları anlamak ve kullanmak için özel tahsil görmek ya da özel bilime sahip olmak gerekmektedir. Terimin ayrı bir profesyonel faaliyete ilişkin özel bir kelime olması anlaşılmalı beraber onun değişik ilmi tarifleri vardır.

Felsefe sözlüğünde “terim” kelimesi şöyle tarif edilmektedir: “Terim (Latince *terminus* – sınır), kavram; kavramı ifade eden kelime; mantık bilminde akıl yürütmenin ya da silogismin bir parçasıdır” (Filosovskiy entsiklopedičeskiy slovar’, 2010). Rusya Federasyonu Devlet Standartları İdaresi tarafından tasdik edilen Terminolojiyi Standartlaştırma İlke ve Metotları ile ilgili Tavsiyeler’e göre, “terim, kavramın ismi olan, özel alanlarda kullanılan kelime ya da deyimdir. Terim, özel kavramı adlandırmakta ve bu sistemin başka terimleriyle birlikte belli bir bilim alanının ilmi teorisinin parçası olmaktadır” (Rekomendatsii po osnovnym principam..., 2011).

Rus dilcisi A.A. Reformatorskiy, terim kelimesini “özel görevi olan, kavramları doğru bir şekilde ifade ettikleri ve eşyaları doğru bir şekilde adlandırdıkları için tek anlamlı olmaya çalışan özel kelimelerdir” (Reformatorskiy, 1996:61), terminoloji kelimesini ise “bilinçli olarak düzenlenebilen kelime hazinesinin özel sektörünü oluşturan işbu üretim, faaliyet, bilim dalına ait terimlerin hepsidir ” (Reformatorskiy, 1996:62) şeklinde tarif etmektedir. Bilim adamına göre, iyi terimler, çok anlamlı, çok ifadeli olmaktan kaçınılmalı (Reformatorskiy, 1996:62), terminolojinin iyi üyesi olmak için ise terim, rasyonel ve bilinçli terimler ailesini meydana getiren yeni terimler oluşturmak için uygun olmalıdır (Reformatorskiy, 1996:63).

A.V. Superanskaya, terim kelimesi hakkında akıl yürüterek, bu kelimenin doğrudan doğruya kavramla bağlı olduğunu işaret etmekte ve terimi şu şekilde tanımlamaktadır: “Terim, profesyonel faaliyette kabul edilen ve özel durumlarda kullanılan özel kelime ya da deyimdir. Terim, profesyonel bilimin belli bir dalına ait kavramlar sistemi içine giren kavramın kelime ile belirtilmesidir. Terim, dilin özel amaçla kullanılan genel kavram unsurudur” (Superanskaya, 2012:14).

Değişik terim tariflerini inceledikten sonra terim, belli bir özel kavramı adlandırmakta, onun anlamı herhangi bir alanla sınırlı olmaktan, o çok anlamlı olmaktan kaçınılmaktadır diyebiliriz.

Başkurdistan Cumhuriyeti'nde Terim Çalışmaları

Başkurdistan Cumhuriyeti’nde Rusça ile birlikte devlet dili olan Başkurtça’da başka az ya da çok gelişmiş dillerdeki gibi değişik bilim alanları için terimler yapma ve onları düzene koyma işi daima yapılmaktadır. XXI. yy. ilk on yılında 35’ten fazla Rusça Başkurtça ve Başkurtça Rusça terminoloji sözlüğü, bu arada müzik, oftalmoloji, tıp, defektoloji, içtimai siyasi, teknik, tarım, hukuk, ekonomi, felsefe, Başkurt mutfağı, çizme, arıcılık, dilbilimi, beden eğitimi ve spor, at üretimi, halk tıbbı, astronomi, belâgat bilimi, pedagoji ve psikoloji, mimarlık ve inşaat, etoloji, orman, botanik, Başkurtça edebiyat bilimi terimleri sözlüğü, Başkurdistan’da büyüyen bitki isimleri sözlüğü, Başkurt mitolojisi sözlüğü, kamu servisi, kültür, kütüphane, yayımevi ve bildiri servisi görevlileri için sözlük kılavuz hazırlanıp yayımlanmıştır (Kagarmanov, 2012:102-104).

Herhangi bir bilim dalı terminolojisinin gelişmesi, ilk önce bu dalın gelişip gelişmediğine bağlıdır. Sosyal fonksiyonları sınırlı olan dillerde ise terminolojinin gelişmesi, bu dillerde belli bir bilim alanı terminolojisine ihtiyaç olup olmadığına, onun ne kadar sık kullanıldığına bağlıdır.

Başkurtça’nın devlet dili fonksiyonlarını yapmak zorunda olması, bu dilin sınırlı şekilde olsa da yargı işinde kullanılması, halka hukuksal konulara ilişkin bilgiler vermek gerekmesi Başkurtça hukuk terimlerini geliştirme ve yetkinleştirme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Rusya Federasyonu Mahkeme Sistemi Hakkındaki Federal Anayasa Kanunu’nun 10. maddesine göre, “1. Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinde, Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesinde, Rusya Federasyonu Yüksek Hakem Mahkemesinde, başka

hakem mahkemelerde, askerî mahkemede kançılara¹ ve yargı işleri Rusça – Rusya Fede-rasyonu'nun devlet dilinde – yapılmaktadır. Başka federal umum yargı mahkemelerinde kançılara ve yargı işleri, mahkemenin bulunduğu cumhuriyetin devlet dilinde de yapılabilir-mektedir.

2. Sulh hâkimlerinde ve Rusya Federasyonu bölgelerinin başka mahkemelerinde kançılara ve yargı işleri Rusça ya da mahkemenin bulunduğu cumhuriyetin devlet dilinde yapılmaktadır.

3. Mahkemenin yargı dilini bilmeyen davaya katılan şahsın, ana dilinde ya da serbestçe seçtiği herhangi bir dilde konuşma ve açıklamada bulunma, yanısıra tercüman isteme hakkı vardır” (Federal'ny konstitutsionny zakon..., 1996).

Başkurdistan Cumhuriyeti'nin 31 Mart 1993 yılında kabul edilen BC-17/12 no'lu Başkurdistan Cumhuriyeti Mahkeme Sistemi Hakkındaki Kanunu'nun 12. maddesi de mahkemelerde Rusça'dan başka dillerin kullanılabilmesi hakkındadır: “Başkurdistan Cumhuriyeti'nde yargı işleri Başkurtça ya da Rusça, ya da belli bir yörede çoğunluğu teşkil eden halkın dilinde yapılmaktadır.

Mahkemenin yargı dilini bilmeyen davaya katılan şahsın, tercüman yardımıyla tüm dava dosyaları hakkında bilgi almaya, mahkemeye katılmaya, mahkemede ana dilinde konuşma yapmaya hakkı vardır” (Zakon Respubliki Başkörtostan ot 31.03.93...).

Başkurdistan Cumhuriyeti'nin 10 Haziran 2010 yılında kabul edilen Başkurdistan Cumhuriyeti Sulh Hâkimlerinin Faaliyeti Hakkında Bilgi Alabilmeyi Temin Etme Hakkındaki Kanunu, bilgiyi kullananın ricasına göre sulh hâkimlerinin faaliyeti hakkındaki bilginin Başkurtça da verilebileceğini öngörmektedir² (Zakon Respubliki Başkörtostan “Ob obespeçenii..., 2011:116).

Başkurdistan Cumhuriyeti'nde Başkurtça mahkemede kullanılmaktadır. Davaya katılan şahsın ricasına göre, ona duruşma sırasında eşzamanlı çeviri yapan, yanısıra davaya katılana vermek için mahkeme kararını yazılı olarak çeviren tercüman verilmektedir.

Başkurtça gazete ve dergilerin “Hukukçu tavsiyeleri”, “Soru cevap” vs. bölümlerinde, radyoda halkı ilgilendiren hukukî sorunların çözümleri açıklanmaktadır.

¹ Kançılara, müesseselerde, firmalarda kayıt ve yazı işlerinin yerine getirildiği bölümdür.

² 4. Madde.

Hukuk terimlerini içeren rehberleri, kılavuzları 1920'li yıllarında Modern Başkurtça'nın normları oluşturulurken hazırlamaya başlamışlardır. Meselâ, 1924 yılında yargı işlerinde kullanılan terimleri içeren Başkurdistan'da Sovyet Hukuku, 1921-1923 yıllarında kabul edilen Başkurdistan'ın devlet dilleri hakkındaki kanunlarını, değişik form, kimlik, dilekçe örneklerini, Sovyet İktidarı'nın İktidara Karşı Cinayetler, İşçi Cinayetleri, Ekonomik Cinayetler, Mülkiyet Cinayetleri isimli kanunlarını içeren Başkurtça Kançılara İşlerini Yönetme Kılavuzu ve Örnekler (haz. N.Tahirov) gibi kılavuzlar yayımlanmıştır (Svod zakonov o başkirkskom yazıke, 2004:19).

İlk Rusça Başkurtça, Başkurtça Rusça Hukuk Terimleri Sözlüğü M.M. Muhametdinov tarafından hazırlanıp 1956 yılında yayımlanmıştır. Sonra 1980 ve 1994 yıllarında aynı yazar Z.Z. Ebselemov'la birlikte bu sözlüğün yeni varyantlarını yayımlamıştır. Bunlardan başka, 1994 ve 1996 yıllarında R.G. Aznagulov tarafından hazırlanan Rusça Başkurtça Hukuk Terimleri Sözlüğü (Aznagulov, 1994) ve Başkurtça Rusça Hukuk Terimleri Sözlüğü (Aznagulov, 1996) neşredilmiştir.

2003 yılında ise G.Z. Hasanov, G.K. Kunafina, T.D. İşkına, G.G. Galejeva tarafından 12 binden fazla terimi içeren Rusça Başkurtça Yorumlu Hukuk Terimleri Sözlüğü hazırlanıp yayımlanmıştır.

Tiplerine göre sözlükler;

Bu sözlükleri iki gruba ayırmak mümkündür; 1. Bir terimin ancak Başkurtça karşılığı yazılan, diğer terimin ise hem Başkurtça karşılığı, hem onun yorumu verilen sözlükler. Bu tür ilke M.M. Muhametdinov ve Z.Z. Ebselemov tarafından hazırlanan sözlüklerde kullanılmıştır. Meselâ, **isk** – *ğeyplên* (dava), **istets** – *yullası, dëğñese* (davacı) (*kendî haklarını korumalarını isteyerek mahkemeye müracaat eden insan ya da kurum*).

2. Her maddesinde Rusça terim, onun Başkurtça karşılığı ve Başkurtça genişçe yorumu bulunan sözlükler. Rusça Başkurtça Yorumlu Hukuk Terimleri Sözlüğü bu şekilde yapılmıştır. Meselâ, **obşçieye normı prava** – *hokukiëtten dıyım normaları* (hukukun genel normları) (*belli bir yerde devlet içinde yaşayan herkes için geçerli olan hukuk normları*); **sub'yektı prestupleniya** – *yenéyét sub'yektтары* (cinayet subjeleri) (cinayet kanununda belirlenen yaşında, akli yerinde olan şahıs, cinayet içeriğinin dört elemanının biridir).

Sözlükler ve terimler, daha önce hazırlanan sözlükleri ve mevcut olan terimleri tekrar gözden geçirerek yapılmaktadır. Böyle bir iş sırasında hem

kelimeler listesine yeni terimler eklenmekte hem bu bilim dalına uymayan terimler ve bazı eskimiş terimler atılmakta, böylece o modernleştirilmiş olmaktadır.

Terimin daha anlaşılır olmasını, yorumuna daha iyi uymasını sağlamak amacıyla o tam olarak ya da kısmen değiştirilebilir. Meselâ:

1. Terimdeki daha önce kullanılan Rusça kelime Başkurtça bir kelime ile ya da kelimenin köküne Başkurtça yapım eki eklenerek değiştirilmektedir:

byutjetnoye finansirovaniye – *byutjet buynsa finansirovat' iten* – *byutjet buynsa finanslau* (bütçeye göre finanse etme)

valovoy dohod – *valovoy dohod* – *tulayım dohod* – *tulayım kilem, tulayım kilem-tüşüm* (gayrisafî gelir)

verhovny sud – *Verhovny sud* – *Yuğarı sud* (Yüksek mahkeme)

vzyatka – *vzyatka* – *vzyatka, rişûet* – *rişûet* (rüşvet)

voyenno-polevoy sud – *hérbi-polevoy sud* – *hérbi-yalan sudı* (seyyar askerî mahkeme)

doveritel' – *doverennost' bireüse* – *ışams kağız bireüse* (müvekkil)

gosudarstvennaya bezopasnost' – *gosudarstvo imenlege* – *dênilet imenlege* (devlet güvenliği)

nalojenny platyej – *nalojenny tülèu* – *halınğan tülèu* (ödemeli)

obşçestvennoye poritsaniye – *obşçestvenny şelté* – *yémégét şeltébe* (halk karşısında ayıplamak)

ugolovnoye delo – *ugolovny eş* – *yenéyét eşe* (cezaî dava)

2. Terimi, onun yorumundan ilerleyerek ya da kelime kelime çevirerek daha anlaşılır ya da daha kısa ve geniş anlamlı bir terimle değiştirmeye teşebbüs edilmektedir:

davnost' iskovaya – *déğné (yullan) sroğı* – *yullaıñ vakıtı iten* – *yullan üsün kuyulğan vakıt* – *küptengelek* (zaman aşımı)

doljnostnoye litso – *hežmétége keşe, hežmét vazıfahındağı keşe* – *vazıfah keşe* (resmî şahıs, memur, görevli)

ogovor – *keşe üstüne büylèu, geyephte keşegé yapharuu* – *yapharuu* – *yala* (bühtan, iftira)

obratnoye trebovaniye – *kire talap* – *kaytarma talap* (ters talep)

otçujdeniye – 1. *milketén sığaruu*, 2. *tartıp aluu* – *milekte hatuu (buşlay bireu)* – *üzeñden yebereu, üzeñden sitléstereu* (kamulaştırma, istimlâk)

podzakonnyy akt – *zakonğa yarşamsı akt* – *zakonğa nigezléngén akt* – *zakonğa buybonğan akt* (sub legislative)

podozrevayemiy – *yenéyét yahauza şikle keşe* – *şikle keşe* – *şik astındağı keşe* (şüphe altında bulunan kişi)

poruçitel'stvo – *porukağa aluu, üské aluu, yanaplıkkaka aluu* – *ışams bireu* – *üz üstüné yanaplıkk aluu* (kefillik, garanti, teminat, inanca)

prıçinnaya svyaz' – *sébéple béyléneş* – *sébép béyléneşe* (nedensel bağlılık)

sovokupnost' prestupleniy – *ber nisé yenéyét eşlèu* – *ber keşeneş ber nisé yenéyete* – *yenéyettér yıyılmahu* (suçların içtimaı)

holodnoye orujiye – *utbız koral* – *halkın koral* (ateşsiz silâh)

yavka s povinnoy – *üzgen geyephte itep tanıp kileu* – *üz geyeben tanıp kileu* – *geyephte tanıp kileu* (suçunu itiraf etmek).

Rusça-Başkurtça hukuk terimleri sözlüğünde (2003) Başkurtça terimler aşağıdaki şekilde verilmektedir:

1. Terimi oluşturan kelimeler kelime kelime çevirilmektedir, meselâ, **ispitaniye pri priyeme na rabotu** – *eşké alğanda hıman* (işe alırken imtihana tâbi tutulmak), **byutjetno-nalogovaya politika** – *byutjet-balım séyéséte* (bütçe vergi siyaseti). Bazı durumlarda tek kelimedenden oluşan terim Başkurtça tasvir edilerek verilmektedir: **nevmenyayemost'** – *yanaplı buluğa héléthezlek* (hareketlerinden sorumlu olmama), **peremiriye** – *vakıtlı solob* (mütakere).

2. Uluslararası terimler genellikle Rusça'daki gibi yazılır: *distrikt* (İngl. district), *kassatsiya* (Lat. cassatio), *referensiya* (Lat. referre).

3. Terimin Başkurtça karşılığı verilir, bu hem özel Başkurtça kelime olabilir, hem Başkurtça'da çoktan kökleşen Arapça'dan veya Farsça'dan alınan kelime olabilir: **opis'** – *isemle* (liste), **isk** – *dégué* (dava), **ruçatel'stvo** – *ışandırır* (kefalet, garanti).

Sonuç olarak;

Başkurtça hukuk terminolojisinin devamlı gelişmekte olduğu görülmektedir. Başkurtça'nın sosyal fonksiyonlarının sınırlı olması, Başkurtça'nın hukuk biliminde çok az kullanılması, bu tür terimlerin halk arasında yaygınlaşmasına engel olmaktadır. Buna rağmen Başkurtça hukuk terimlerine ihtiyaç duyulmaktadır. İleride de dilcilerin hukukçularla birlikte onları yetkinleştirme işini devam edecekleri kanaatindeyiz.

Kaynaklar

Aznagulov, R. G., 1994. *Russko-başkırskiy yuridiceskiy slovar'*. Kitap, Ufa.

Aznagulov, R. G., 1996. *Başkırsko-russkiy slovar' yuridiceskiy terminov*. Kitap, Ufa.

Federal'nyy konstitutsionnyy zakon "O sudebnoy sisteme Rossiyskoy Federatsii", 1996 (v red Federal'nih konstitutsionnih zakonov ot 15.12.2001 № 5-ФКЗ, ot 04.07.2003 № 3-ФКЗ, ot 05.04.2005 № 3-ФКЗ, ot 09.11.2009 № 5-ФКЗ, ot 27.12.2009 № 9-ФКЗ). <http://www.ks-rb.ru/normative/federallaw> (Ziyaret tarihi: 30/ 07/ 2013).

Filosovskiy entsiklopedicheskiy slovar', 2010. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3465/%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%9C%D0%98%D0%9D (Ziyaret tarihi: 14/ 08/ 2013).

Hasanov, G.Z., Kunafina, G.K., İşkina, T. D., Galeeva, G.G., 2003. *Russko-başkırskiy tolkovnyy yuridiceskiy slovar'*. GUP "GRİ "Başkortostan", Ufa, 712 s.

Kagarmanov, G. G., 2012. Başkırskaya terminologiya i terminovedeniye (obzor), *Problemi sovrşenstvovaniya*

norm başkırskogo literaturnogo yazıka. Gilem, Ufa, s. 88-104.

Muhametdinov, M. M., 1956. *Russa-başkırtsa, başkırtsa-russa yuridik terminlar büžlege*. Başkırtostan kitap neşrieti, Üfü, 68 s.

Muhametdinov, M. M., Absalyamov, Z. Z., 1980. *Russko-başkırskiy, başkırsko-russkiy slovar' yuridiceskiy terminov*. Pod red. Z.G. Uraksina. İzd. 1-oye, Başkırskoye knijnoye izdatel'stvo, Ufa, 64 s.

Muhametdinov, M. M., Ebselemov, Z. Z., 1994. *Russa-başkırtsa, başkırtsa-russa yuridik terminlar büžlege*. Başkırtostan "Kitap" neşrieti, Üfü, 168 s.

Reformatorskiy, A. A., 1996. *Vvedeniye v yazıkoznanıye*. Pod red. V. A. Vinogradova, Aspekt Press, Moskva, 536 s.

Rekomendatsii po osnovnim prinsipam i metodam standartizatsii terminologii. RMG 19-96, 2011. <http://www.bestpravo.ru/rossijskoje/pt-zakony/f3b.htm> (Ziyaret tarihi: 15/ 08/ 2013).

Superanskaya, A. V., Podol'skaya, N. V., Vasil'yeva, N. V., 2012. *Obşçaya terminologiya: Voprosi teorii*, Otv. red. T.L. Kandelaki. İzd. 6-oye. Knijnyy dom "LIBROKOM", Moskva, 248 s.

Svod zakonov o başkırskom yazıke. Naçalo XX veka, 2004. Sost. R.F. Razyapov, otv. za vapusk Y(u).H. Yuldaşbayev, Kitap, Ufa, 208 s.

Zakon Respubliki Başkırtostan ot 31.03.93 No BC-17/12 (red. ot 28.01.98) "O sudebnoy sisteme Respubliki Başkırtostan". http://bashkortostan.news-city.info/docs/sistemak/dok_keybao.htm (Ziyaret tarihi: 30/ 07/ 2013).

Zakon Respubliki Başkırtostan "Ob obespeçenii dostupa k informatsii o deyatel'nosti mirovih sudey Respubliki Başkırtostan", *Yazık i zakon: pravovyye osobennosti razvitiya rodnih yazıkov: Sbornik dokumentov i materialov*, 2011. Ufa, 160 s.